

Էդիտա Գ. Գոյան
Պատմ. գիտ. թեկնածու

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԵՎ ԱԳՐԲԵՉԱՆԸ

Ազգերի լիգայի արխիվի (Ժնև, Շվեյցարիա) փաստաթղթերում*

Մուտք

Ղարաբաղյան հիմնահարցը՝ որպես Առաջին համաշխարհային պատերազմից սկիզբ առած ապագադրությանցման գործընթացների հետևանք, միջազգային ասպարեզում հայտնվեց 1918 թվականին՝ «Ադրբեջանական Գեմոկրատական Հանրապետություն» շինծու անվանումով պետության ստեղծման հետ միասին:

Ղարաբաղի 1918-1920 թթ. միջազգային-իրավական կարգավիճակը հստակորեն վկայում է այն մասին, որ «Ադրբեջան» նորագոյացության կարճատև անկախության շրջանում երկրամասը չի եղել վերջինիս իրավասության ներքո, այլ հանդիսացել է առանձին միավոր, քանզի միջազգային հանրությունը 1918-1920 թթ. Ղարաբաղը դիտարկել է որպես վիճելի տարածք: Ու չնայած ներկայումս ադրբեջանական կողմը մշտապես մատնանշում է անգլիացիների 1919 թվականի որոշումը, որով երկրամասը ժամանակավորապես հանձնվել էր իր կառավարմանը¹, նույն պատմաշրջանում միջազգային ատյանների ընդունած՝ իրավական ուժ ունեցող որոշումները վկայում են Ղարաբաղի վիճելի կարգավիճակի մասին: **Այսպես՝ 1920 թ. հունվարին Փարիզի խաղաղության կոնֆերանսում Գաշնակից տերությունների Գերագույն խորհուրդը՝ Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Ճապոնիայի կողմից Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանական Գեմոկրատական Հանրապետության կառավարությունների դե ֆակտո ճանաչման մասին որոշման մեջ հստակորեն նշել էր, որ ճանաչումը չի ենթադրում սահմանների վերջնական ամրագրում, ինչը պետք է լուծվի հարևան երկրների հետ փոխադարձ համաձայնությունների միջոցով²:**

Գ (Ժ) քաղթ, թիվ 3 (39) հունիս-սեպտեմբեր, 2012
վեբ համահայկական հանրես

*Այս հետազոտությունը կատարվել է երիտասարդ գիտաշխատողներին հատկացվող պետական դրամաշնորհի շրջանակներում Շվեյցարիա գործուղման միջոցով: Խմբ.: Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 9.09.2012:

1 Տես <http://periyum.pf/news/polit/1466476.html>, www.aze.az/news_imya_sestra_imya_62668.htmlCached.
2 Տես **Իզմիրլեան Կ.**, Հայ ժողովուրդի քաղաքական ճակատագիրը անցելին եւ ներկային (քննական տեսություն), Պեյրոթ, տպ. Սեւան, 1964, էջ 202: Տես նաև՝ en.wikipeia.org/wiki/Azerbaijan-Democratic_Public.

1. Ղարաբաղի հարցը որպես Ազգերի լիգային Ադրբեջանի անդամակցության մերժման պատճառ

Ղարաբաղի կարգավիճակի հանդեպ միջազգային հանրության իրավական դիրքորոշումը դրսևորվել է նաև Ազգերի լիգային Հայաստանի և Ադրբեջանի անդամակցության համատեքստում: Տվյալ պատմաշրջանում Ազգերի լիգայի կարևորությունը նրանում էր, որ այն մինչև Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը գոյություն ունեցած խոշորագույն միջազգային կազմակերպությունն էր: Համաձայն նրա հիմնադիրների՝ Ազգերի լիգան լինելու էր այն **իրավական հարթակը**, որը հաստատելու և իրավական ուժ էր տալու պետությունների գոյությանը և նրանց միջև առկա հարաբերություններին³: Ուստի հասկանալի էին Ազգերի լիգայի անդամ դառնալու նորաստեղծ պետությունների ձգտումները:

Հայաստանի Հանրապետությանը՝ որպես դաշնակից պետություն, ստորագրելով Ազգերի լիգայի Կանոնադրությունը, հավակնում էր մտնելու կազմակերպության անդամների նախնական ցուցակի մեջ, սակայն սկզբում՝ Թուրքիայի հետ հաշտության պայմանագրի ձգձգումը, և ապա՝ Հայաստանի հանդեպ մանդատ սահմանելու մեծ տերությունների որոշումն անորոշ դարձրին Ազգերի լիգային անմիջապես անդամակցելու ՀՀ հնարավորությունները: Ուստի Հայաստանի Հանրապետությունը 1920 թ. սեպտեմբերի 25-ին⁴ պաշտոնապես դիմում է Ազգերի լիգայի խորհրդին՝ անդամակցության խնդրանքով⁵:

Մինչդեռ, Ադրբեջանի կողմից անդամակցության դիմումնագիրը ներկայացվում է **1920 թ. նոյեմբերի 1-ին**⁶, երբ այդ երկրում տեղի ունեցած իշխանավորության արդյունքում՝ 1920 թ. ապրիլի 28-ից Բաքվում իշխանությունն անցել էր բոլշևիկների ձեռքը, որից հետո մուսավաթական կառավարությունը կարճ ժամանակով հաստատվել էր Գանձակում (Գյանջա), իսկ այնուհետև տեղավորվել արտասահման: Ազգերի լիգայի կողմից Ադրբեջանի **վտարանդիական իշխանությունների** դիմումնագրի ընդունումը, ըստ էության, անօրինական էր: Հավանաբար դա պայմանավորված էր նրանով, որ անդամ-պետությունները կասկածներ ունեին Բաքվում բոլշևիկյան իշխանության ամրության և տևականության մեջ:

Հայաստանի և Ադրբեջանի անդամակցության դիմումները նախ հանձնվում են Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարին, որն իր դիտարկումներն է ներկայացնում թեկնածու երկրների վերաբերյալ: Ադրբեջանի վերաբերյալ իր գեկույցում Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարը շեշտել էր. «Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետությունը, որն արտաքուստ (superficial) զբաղեցնում է 40.000 ք/կմ տարածք (չնայած ադրբեջանցիները Ազգերի լիգային ուղղված իրենց դիմումնագրում նշել էին 94.137 ք/կմ⁷- է.Գ.), նախկինում երբեք պետություն չի եղել, այլ ընդգրկված է եղել մոնղոլների և պարսիկների խմբերի մեջ, իսկ սկսած 1813 թվականից՝ Ռուսաստանյան կայսրության տարածքում: Ադրբեջան անունը, որն ընտրվել է նորաստեղծ Ադրբեջանի համար, նույնն է, ինչ հարևան Պարսկաստանի նույնանուն գավառի անվանումը»⁸:

3 St' u The League of Nations Starts, an outline by its organizers, London 1920, p. 134-135.

4 Ոչ պաշտոնական դիմումը եղել է 1920 թ. մայիսի 13-ին:

5 St' u League of Nations Archive and Historical Collection Section (այսուհետև՝ LNA) Sec. 28, doc. 7094, dos. 4395.

6 St' u LNA, League of Nations Memorandum on the Application for the Admission of the Republic of Azerbaijan to the League of Nations.

7 St' u LNA, Admission of Azerbaijan to the League of Nations. Memorandum by the Secretary-General, sec. 28, doc. 8856, dos. 8466.

8 St' u LNA, League of Nations Memorandum on the Application for the Admission of the Republic of Azer-

Դիմումնագրի հետ կապված՝ Գլխավոր քարտուղարը մատնանշում էր նաև, որ Ազգերի լիգայի Կանոնադրության առաջին հոդվածի համատեքստում Ադրբեջանը չի կարող դիտվել որպես **դե յուրե ինքնիշխան երկիր** (ընդգծումը մերն է- Է.Գ.), քանի որ այդպիսին չի ճանաչվել Ազգերի լիգայի և ոչ մի անդամի կողմից և ապա առանձնացնում էր հետևյալ իրավական դիտարկումները.

1. Ադրբեջանի տարածքը, որը նախկինում կազմել է Ռուսաստանի մաս, թեև 1918 թ. հռչակել է իրեն որպես անկախ պետություն և 1920 թ. հունվարին նրա կառավարությունը դե ֆակտո ճանաչվել է Դաշնակիցների կողմից, սակայն Կանոնադրության 1-ին հոդվածով Ադրբեջանի՝ դե յուրե «ինքնիշխան երկիր» լինելու հանգամանքը կասկածների առիթ է տալիս: Իսկ դե ֆակտո Ադրբեջանի կառավարությունը ճանաչվել է միայն Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Ճապոնիայի կողմից, ընդ որում՝ ԱՄՆ-ը դեմ է Ադրբեջանի ճանաչմանը⁹:
2. Եթե նույնիսկ Ազգերի լիգան ընդունի Ադրբեջանի ինքնիշխանությունը, հարց է ծագում, թե արդյո՞ք ադրբեջանական պատվիրակությունը մանրատ ունի ներկայացնելու նրա օրինական իշխանությանը և արդյո՞ք այդ կառավարությունը կարող է ստանձնել միջազգային պարտավորություններ և տալ համապատասխան երաշխիքներ¹⁰:

Վերլուծելով Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարի իրավական դիտարկումները Ադրբեջանի ինքնիշխանության հետ կապված՝ հիշեցնենք, որ դե ֆակտո ճանաչումը տրվել էր Ադրբեջանի մուսավաթական կառավարությանը, այլ ոչ թե պետությանը, և, բացի այդ, առկա էր թողնվել նաև պետության սահմանների հարցը: Միաժամանակ, Դաշնակից պետությունների կողմից Ադրբեջանի դե ֆակտո ճանաչվելու հանգամանքը բացատրվում էր ոչ թե նրանով, որ Ադրբեջանը դիտվում էր որպես անկախ պետություն, քանզի չունեի անկախության որևէ պատմական կամ իրավական հիմք, այլ ուղղակի նպատակ էր դրվում կանխել բոլշևիկների կողմից Կովկասի գրավումը և անվտանգության շղթա ստեղծել Խորհրդային Ռուսաստանի և Արևմուտքի միջև¹¹:

Միաժամանակ նշենք, որ «Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետություն» անունը կրող պետությունը դե յուրե ճանաչված չէր և ոչ մի պետության կողմից, իսկ ԱՄՆ-ը դեմ էր Ադրբեջանի նույնիսկ դե ֆակտո ճանաչմանը¹², քանի որ նախագահ Վ.Վիլսոնը այն կարծիքին էր, որ Ադրբեջանի անկախությունը նպատակահարմար չէ ճանաչել¹³: Արդյունքում՝ ԱՄՆ-ը անգամ չէր հայտարարել 1920 թ. հունվարին Դաշնակից պետությունների կողմից Ադրբեջանի դե ֆակտո ճանաչմանն իր համաձայնությունը¹⁴: Պատճառն այն է, որ, Վ. Վիլսոնի կարծիքով, նախկին ցարական Ռուսաստանի մասը կազմած նորանկախ պետությունները հանդիսում են **ռուսական խնդրի** (ընդգծումը մերն է- Է.Գ.) բաղկացուցիչը և չպետք է անկախանան, բացառությամբ Լեհաստանի, Ֆինլանդիայի և

baijan to the League of Nations.

9 Այսօր ադրբեջանական պատմագրությունը հարցն այնպես է ներկայացնում, թե իբր՝ ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնը մեծ ջանքեր է գործարդել Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետության անկախության ճանաչման ուղղությամբ: Տե՛ս <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/azerpeople/ap045-6.php>:

10 Տե՛ս LNA, Admission of Azerbaijan to the League of Nations. Memorandum by the Secretary-General. Sec. 28, doc. 8466, dos. 8466.

11 Տե՛ս **Cornell, Svante E.**, Azerbaijan Since Independence, Armonk, NY, USA, M.E. Sharpe, Inc., p. 28, Sicker M, Middle east in thr 20the Century, p. 121.

12 Տե՛ս **Sicker, M.**, Middle East in the Twentieth Century, Greenwood Press, Westport, CT, USA, p. 123.

13 Տե՛ս **Kazemzadeh F.**, The Struggle for Transcaucasia, New York, 1959, p 266.

14 Տե՛ս LNA, sec. 11, dos. 5343, doc. 7653.

Հայաստանի¹⁵:

Անդրադառնալով երկրի ինքնիշխանության տեսակետից մյուս կարևոր հանգամանքը հանդիսացող՝ ներքին կյանքի կազմակերպվածության հարցին, նշենք, որ այն ևս Ադրբեջանում հստակ չէր: Ըստ Ազգերի լիգայի կողմից 1920-ին Ալանդյան կղզիների հարցով նշանակված Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովի՝ «Իրավական առումով պետությունը լիովին ինքնիշխան է, երբ քաղաքական առումով կայուն և կազմակերպված է, իսկ կառավարությունն իր իշխանությունը տարածում է պետության ողջ տարածքում առանց օտարերկրյա ուժերի օգնության»¹⁶: Մինչդեռ, ինչպես հետագայում իր քննարկումների ընթացքում մատնանշում էր Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովը, Ադրբեջանը չունեւր կայուն կառավարություն, հստակ սահմաններ, որի վրա կտարածվեր երկրի կառավարության իշխանությունը: Ավելին, դեռ 1918-ից դե ֆակտո, իսկ 1920 թ. ապրիլից դե յուրե երկրում առկա էր երկու իշխանություն՝ ի դեմս Գանձակում ապաստանած մուսավաթական (վերջինս կարճ ժամանակ անց տեղափոխվեց արտասահման) և Բաքվում գտնվող բոլշևիկյան կառավարությունների¹⁷, ինչը նշված էր նաև Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարի զեկույցում¹⁸: Ի դեպ, երկու կառավարություններն էլ պնդում էին Ադրբեջանի վրա իրենց իրավական իշխանությունը: Ներքին կյանքի կազմակերպվածության տեսանկյունից նշենք նաև այն հանգամանքը, որ երկրում մեծ ազդեցություն ունեին թուրքերը, որոնց օգնությամբ ադրբեջանական-մուսավաթական կառավարությունը բազմիցս փորձել էր վերականգնել իր իշխանությունը (1918 թ. մուսավաթականները միայն թուրքերի օգնությամբ կարողացան գրավել Բաքուն): Դա է պատճառը, որ անդրադառնալով Ադրբեջանում թուրքական ազդեցությանը՝ որոշ պատմաբաններ արդարացիորեն կասկածի տակ են դնում մուսավաթական կառավարության ուժն ու ազդեցությունը Ադրբեջանի տարածքում¹⁹:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությանը, ապա Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարի զեկույցի համաձայն՝ Հայաստանը բավարարում էր Ազգերի լիգայի Կանոնադրության պահանջներին, պետությունը լիովին ձևավորված էր և ճանաչված գլխավոր դաշնակիցների և այլ կառավարությունների կողմից, իսկ Սևրի պայմանագրի 88-րդ հոդվածով գլխավոր դաշնակից տերությունները ճանաչել էին Հայաստանը նաև դե յուրե՝ որպես ինքնիշխան և անկախ երկիր²⁰: Հատկանշական է, որ Ազգերի լիգայի Քարտուղարության քաղաքական բաժինը ևս Սևրի պայմանագրի ստորագրումը որակել էր որպես Հայաստանի Հանրապետության դե ֆակտո և դե յուրե ճանաչման փաստ²¹:

Անդամության համար ստացված դիմումները շուտով ներկայացվում են Ազգերի լիգայի Ռազմական, օդային և նավատորմի հարցերով մշտական խորհր-

15 Տե՛ս The United States, Poland and Russia, Advocate of peace through justice, vol. 82, N 9/10 (September-October, 1920), p. 319.

16 Տե՛ս LNA, Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of Aaland Islands question. League of Nations Official Journal, Special Supp. N 3 (1920).

17 Տե՛ս **Suny R.**, The Baku Commune, 1917-1918, New Jersey Princeton University Press, 1972, p. 231.

18 Տե՛ս LNA, Admission of Azerbaijan to the League of Nations. Memorandum by the Secretary-General, sec. 28, doc. 8856, dos. 8466.

19 Տե՛ս **Hill Ch.**, State-building and conflict resolution in the Caucasus. Leiden, Boston: 2010, p. 177-178: Տե՛ս նաև **Դ. Կնյազյան**, Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետության Կովկասյան քաղաքականությունը 1918-1920 թթ., Եր., 2008, էջ 26-35:

20 Տե՛ս **Hovannisian R.**, The Republic of Armenia, Volume IV (between Crescent and Sickle: Partition and Sovietization), London, University of California Press, 1996, p. 328:

21 Տե՛ս **Ю. Барсегов**, Геноцид армян: Ответственность Турции и обязательства мирового сообщества. Документы и комментарий, Москва, 2002, т. 1, с. 531.

դատվական հանձնաժողով²², որը զբաղվում էր անդամակցության հայտ ներկայացրած պետությունների սպառազինությունների կրճատման հարցերով՝ որպես անդամակցության նախապայմաններից մեկը²³: Վերջինս Հայաստանի վերաբերյալ իր եզրակացության մեջ ընդունում էր մեծաքանակ զորք և զինամթերք պահելու անհրաժեշտությունը՝ որպես հիմք ընդգծելով Հայաստանի Հանրապետության աշխարհագրական պայմաններն ու քաղաքական ծանր վիճակը²⁴, ինչպես նաև՝ շրջապատի թշնամիների առկայությունը²⁵: Սա բավական հետաքրքիր և արժեքավոր որոշում էր, քանի որ հանձնաժողովը, փաստորեն, ճանաչում էր հարևաններից պաշտպանվելու Հայաստանի իրավունքի օրինականությունը՝ հակառակ սպառազինությունների կրճատման վերաբերյալ կազմակերպության որդեգրած դիրքորոշման:

Անդամության թեկնածությունների քննության համար նշանակված Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովը յուրաքանչյուր պետության անդամակցության հարցը պետք է ուսումնասիրեր հետևյալ տեսանկյուններից. արդյո՞ք անդամության հայտը ներկայացված է ճիշտ, ինչպիսի՞ ճանաչում ունի անդամության հայտ ներկայացրած երկրի կառավարությունը (դե ֆակտո՞, թե՞ դե յուրե), արդյո՞ք թեկնածու երկիրը ունի հստակ սահմաններ և կայուն կառավարություն, որը ներկայացնում է ողջ բնակչությանը, արդյո՞ք երկիրը կառավարվում է ազատ, ինչպիսի՞ն է երկրի վերաբերմունքն իր ստանձնած միջազգային պարտավորությունների և զինուժի վերաբերյալ Ազգերի լիգայի պահանջների նկատմամբ:

Հանձնաժողովն իր աշխատանքները բաժանում է երեք ենթահանձնաժողովների միջև, որոնք անդամության հայտ ներկայացրած պետությունների վերաբերյալ իրենց զեկույցները ներկայացնում են 5-րդ հանձնաժողովի քննարկմանը: Հայաստանի և Ադրբեջանի հնարավոր անդամակցության վերաբերյալ ենթահանձնաժողովի զեկույցները (Հայաստանի և Ադրբեջանի դիմումները հանձնվել էին երրորդ ենթահանձնաժողովին, որի նախագահն էր Ֆրիտյոֆ Նանսենը) Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովին ներկայացվեցին 1920 թ. դեկտեմբերի 1-ին: Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության վերաբերյալ զեկույցը դրական էր. երկիրը համապատասխանում էր առաջադրված պայմաններին, քանզի «Կասկած չկա, որ կառավարությունը ներկայացնում է հայ ժողովրդին՝ չնայած կայուն համարվել չի կարող»²⁶:

Սահմանների վերաբերյալ զեկույցն անդրադարձել էր միայն Արևմտյան Հայաստանի տարածքներին՝ չխոսելով մյուս հարևանների հետ առկա վեճերի մասին (ինչն, ի դեպ, հիշատակվում էր Ադրբեջանի վերաբերյալ ենթահանձնաժողովի զեկույցում): Այնուհետև նշվում էր, որ «Հայաստանի սահմանները թեև հստակորեն ամրագրված չեն, սակայն Սևրի պայմանագրի 52-րդ հոդվածն արբիտրաժ է ենթադրում, և ԱՄՆ նախագահ Վ. Վիլսոնն ընդունել է միջնորդի դերը»²⁷: Ինչ վերաբերում էր երկրի միջազգային ճանաչմանը, ապա ԱՄՆ-ը, Արգենտինան և Բրազիլիան դե յուրե ճանաչել էին ՀՀ-ն²⁸:

22 Տե՛ս The League of Nations starts, an outline by its organizers, p. 134-135.

23 Տե՛ս **Kohn G.**, The organization and the work of the League of Nations, Philadelphia 1924, p. 38.

24 Տե՛ս LNA, Minutes of the Commissions, "Military, naval and air conditions of the States which have asked to be admitted to the League of Nations", p. 107.

25 Տե՛ս Հայաստանի ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆ. 200, ց. 2, գ. 93:

26 Տե՛ս LNA, Admission of New Members to the League of Nations. Armenia. Report presented by the 5th Committee to the Assembly.

27 Նույն տեղում, նաև՝ ՀԱԱ ֆ. 430, ց. 1, գ. 1227:

28 Տե՛ս LNA, Admission of New Members to the League of Nations. Armenia. Report presented by the 5th Committee to the Assembly.

Ինչպես արդեն նշվեց, Հայաստանը ներառված էր նաև Ազգերի լիգայի Կանոնադրությունը ստորագրած պետությունների ցուցակում, ստորագրել էր փոքրամասնությունների պաշտպանության վերաբերյալ Ազգերի լիգայի պատրաստած փաստաթուղթը (1920 թ. օգոստոսի 10-ին՝ Սևրի պայմանագրի ստորագրման օրը), որի նախաբանը հստակորեն ընդգծում էր, որ գլխավոր դաշնակից պետությունները ճանաչում են Հայաստանը որպես **ինքնիշխան և անկախ** պետություն²⁹: Ուստի Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովի 1920 թ. դեկտեմբերի 1-ի նիստի ընթացքում անդամ-պետությունների գրեթե բոլոր ներկայացուցիչները կողմ են արտահայտվում Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությանը՝ չնայած հարցի վերաբերյալ վերջնական որոշում չի ընդունվում³⁰:

Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա վերջինիս վերաբերյալ ենթահանձնաժողովի գեկույցը, որը նույն օրը ներկայացվել էր 5-րդ հանձնաժողովին, ընդգծում էր հարևան Հայաստանի և Վրաստանի հետ սահմանային վեճերի առկայությունը³¹ (ինչն, ինչպես արդեն նշվեց, Հայաստանի դեպքում մատնանշված չէր³²) և հստակորեն բացասական բովանդակություն ուներ: 5-րդ հանձնաժողովի քննարկումների ժամանակ մասնավորապես արձանագրվում է այն փաստը, որ հնարավոր չէ հստակորեն որոշել ադրբեջանական կառավարության վերահսկողության տակ գտնվող տարածքները, քանի որ երկրում երկիշխանություն է: Նիստի ժամանակ բարձրացված հաջորդ հարցը վիճելի տարածքների առկայությունն էր հարևան երկրների հետ, որի հետևանքով անհնար էր որոշակիացնել Ադրբեջանի սահմանները: Քննարկումների արդյունքում 5-րդ հանձնաժողովը եզրակացնում է, որ Ադրբեջանը չի բավարարում Ազգերի լիգայի Կանոնադրության պահանջներին. չունի հստակ սահմաններ, ինքնիշխան կառավարություն և դե յուրե չի ճանաչվել Ազգերի լիգայի և ոչ մի անդամ-պետության կողմից³³: Փաստորեն՝ Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովը «Ադրբեջանի Գեմնկրատական Հանրապետության» անդամակցության անհնարինությունը պայմանավորում էր այն հանգամանքով, որ երկրի կառավարությունը կայուն չէ, երկրի սահմանները հստակ չեն, և Ադրբեջանը տարածքային վեճեր ունի հարևան երկրների հետ³⁴:

Արդյունքում՝ հանձնաժողովը բացասական կարծիք տվեց Ադրբեջանի ընդունելության դիմումին³⁵: **«Թեև Ադրբեջանի դիմումագիրը ֆորմալ առումով ճիշտ է, դժվար է հստակեցնել այն տարածքները, որոնց վրա տարածվում է Ադրբեջանի կառավարության իշխանությունը: Տարածքային վեճերը հարևան երկրների հետ թույլ չեն տալիս հստակորեն որոշել Ադրբեջանի սահմանները: Հանձնաժողովը եկել է այն եզրակացության, որ ստեղծված պայմաններում կազմակերպության կանոնադրությունը թույլ չի տալիս Ադրբեջանի անդամակցությունը Ազգերի լիգային»**³⁶, - ասված էր Ադրբեջանի համար 1920 թ. դեկտեմբերի 1-ին ընդունված 5-րդ հանձնաժողովի բանաձևի մեջ: **Սրանով Ազգերի լիգան ոչ միայն կրկին ամրագրեց Ղարաբաղի վիճելի կարգավիճակը, այլև հենց այդ հիմնահարցը հիմք հանդիսացավ Ադրբեջանի անդամակցության մերժման համար:**

29 Տե՛ս Չայրենիք ամսագիր, Պոսթըն N 2, 1933թ., էջ 64-65: Տե՛ս նաև՝ **Ю. Барсегов**, նշվ. աշխատ., էջ 595:

30 Տե՛ս **Ю. Барсегов**, նշվ. աշխատ., էջ 595:

31 Տե՛ս LNA, Admission of the new members to the League of Nations, Azerbaijan, Report presented by the 5th Committee to the Assembly, Class, 28, doc. 9410, doss. 8466.

32 Տե՛ս LNA, League of Nations, the Records of the First Assembly, Meetings of the Committees, Geneva 1920, pp. 218-219.

33 Տե՛ս ՉԱԱ, ֆ. 430, ց. 1, գ. 1218:

34 Տե՛ս LNA, Fourth Meeting of the 5th Committee, held on December 1, 1920, pp. 173-174.

35 Նույն տեղում:

36 Տե՛ս LNA, Journal of the First Assembly of the League of Nations, Geneva 1920, p. 139.

2. Ադրբեջանի պատվիրակության ղեկավար Ալի Մարդան Թոփչիբաշևի արձագանքը

ԾՈՒԴԻՆԻՆԵՐ

Ներկայումս ադրբեջանական կողմը Ազգերի լիգային Ադրբեջանի անդամակցության մերժման բացատրությունները փորձում է հիմնել Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարի վերոնշյալ հուշագրում առանձնացված իրավական դիտարկումների վրա, որտեղ իբր՝ ոչ թե «վիճելի տարածքների» խնդիրն է դիտվում որպես անդամակցության մերժման հիմք³⁷, **այլ բացառապես կառավարության ինքնիշխան չլինելու հանգամանքը**³⁸:

Վերևում բերված մեջբերումը ինքնին վկայում է, որ Ադրբեջանի ինքնիշխանության փաստի հանդեպ 5-րդ հանձնաժողովի կասկածների հիմքում ընկած էր նաև «վիճելի տարածքների» խնդիրը, թեև կոնկրետ չէր նշվում, թե ո՞ր տարածքների մասին է խոսքը: Սակայն, քանի որ նման հնարանքը միտված է «հիմնավորելու» այն դրույթը, թե իբր՝ Դարաբաղը 1918-1920 թթ. վիճելի տարածք չի եղել, մեջբերենք **հենց ադրբեջանական աղբյուրները, որոնք ևս փաստում են ճիշտ հակառակ իրողության մասին**: Որպես ապացույց վկայաբերենք Փարիզում՝ Խաղաղության վեհաժողովում, Ադրբեջանի խորհրդարանի նախագահի կարգավիճակով հանդես եկող, այդ երկրի պատվիրակության ղեկավար Ալի Մարդան (ըստ ադրբեջանական աղբյուրների՝ Ալիմարդան բեկ) Թոփչիբաշևի 1920 թ. դեկտեմբերի 7-ի անմիջական նամակ-արձագանքը՝ ուղղված Ազգերի լիգայի Վեհաժողովի նախագահին: Այստեղ անդրադառնալով Ադրբեջանի անդամակցության խնդրի քննությանը, Թոփչիբաշևը նախ՝ հստակորեն վկայաբերել է 5-րդ հանձնաժողովի կողմից ԱԳՀ անդամակցության մերժման վերը նշված հիմքերը. Ադրբեջանի սահմանները, որոնց վրա տարածվում է մուսավաթականների իշխանությունը, որոշակի չեն, իսկ հարևանների հետ առկա տարածքային վեճերի հետևանքով հստակ չեն նաև երկրի արտաքին սահմանները, ապա ներկայացրել է համապատասխան բացատրություններ³⁹: **Մրանով Ադրբեջանի պաշտոնական ներկայացուցիչը պաշտոնապես խոստովանել է, որ իր երկրի անդամակցության դիմումի մերժումը ոչ թե մեկ, այլ միանգամից երկու հիմքեր ունի**:

Առաջին կետի վերաբերյալ ադրբեջանական պատվիրակության պատասխան փաստաթղթերը հիմնված էին բոլշևիկների կողմից Բաքվի իշխանության զավթման **անօրինականության** հանգամանքի վրա, ուստի Թոփչիբաշևը օգնություն էր խնդրում Ազգերի լիգայից՝ բոլշևիկների դեմ պայքարելու համար: Իսկ ինչ վերաբերում էր հարևան երկրների հետ վիճելի տարածքներին, ապա ադրբեջանական պատվիրակությունն Ազգերի լիգայի ուշադրությունն էր հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո քաղաքական քարտեզի վրա չկան հստակ սահմաններ ունեցող նորաստեղծ պետություններ, ինչը, սակայն, չի կարող օգտագործվել պետությանը՝ իր տարածքի հանդեպ ինքնիշխան իրավունքներից զրկելու համար: Բացատրության մեջ նշվում էր. **«Ադրբեջանի Հանրապետությունը բոլոր ագրեսորներից իր տարածքային ամբողջականությունը պաշտպանելու նպատակով ստիպված էր ռազմական գործողությունների մեջ մտնել Վրաստանի հետ՝ Չաբաթալայի, իսկ Հայաստանի հետ՝**

37 Տե՛ս Musayev T. F., From territorial claims to belligerent occupation: legal appraisal, www.azconsulata-tela.org/news/tmusayev.pdf, www.aze.az/news_imya_sestra_imya_62668.html Cached.

38 Տե՛ս www.azembassy.nl/?options=content&id=19, www.azembassy.us/3/31.html, www.un.int/azerbaijan/historical_background.htm

39 Տե՛ս LNA, Sec. 28, dos. 8466, doc. 9440.

2012 թ. հունիս-սեպտեմբեր

Գ (Ժ) քաղթ, քիվ 3 (39) հունիս-սեպտեմբեր, 2012

Ղարաբաղի և Ջանգեզուրի շրջանների համար: Այս տարածքները կազմում են Ադրբեջանի մաս և կառավարվում են (sic) Ադրբեջանի կառավարության կողմից. **Ղարաբաղն ու Ջանգեզուրը Ադրբեջանի ղեկավարությանն են հանձնվել Կովկասում Ռաշնակիցների նախկին ներկայացուցիչների կողմից:** Ամեն դեպքում, այս վեճերը վերաբերում են ոչ միայն Ադրբեջանին, այլ նաև հարևան երկրներին, ովքեր սկսել են վեճը»⁴⁰: Այնուհետև նշվում էր. «Մական Ադրբեջանի Հանրապետությունը մշտապես այն կարծիքին է եղել, որ հարևան Վրաստանի և Հայաստանի հետ սահմանային վեճերը պետությունների ներքին գործն են, և կառավարությունները պետք է ճանապարհ գտնեն հարցը փոխադարձ զիջումներով լուծելու համար: Վիճելի հարցը փոխադարձ համաձայնությամբ չլուծելու դեպքում, Ադրբեջանի պատվիրակությունը կասկած չունի, որ Անդրկովկասյան երեք հանրապետությունները կդիմեն Ազգերի լիգային»⁴¹:

Այսպիսով՝ ներկայումս ադրբեջանական կողմից հնչող այն պնդումները, թե 1918-1920 թթ. տարածքային վեճերը ազդեցություն չեն ունեցել Ազգերի լիգային Ադրբեջանի անդամակցության հարցում, հերքվում են հենց իր՝ Ազգերի լիգայում ադրբեջանական պատվիրակության տվյալներով: Բացի այդ, Թոփչիբաշևի նամակը հստակորեն վկայում է, որ 1920-ին Ադրբեջանն ինքը Ղարաբաղի կարգավիճակը դիտում էր որպես վիճելի հարց, ուստիև պատրաստակամություն էր հայտնում դիմելու Ազգերի լիգայի արբիտրաժին:

Եզրակացություններ

Այսպիսով՝ 1918-1920 թթ. Ղարաբաղը չի եղել «Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետություն» անունը կրող նորագոյացության կազմում, ինչը հստակորեն մատնանշվել է ինչպես այդ երկրի դե ֆակտո ճանաչման ընթացում, այնպես էլ Ազգերի լիգային անդամակցելու մերժման հիմնավորումների մեջ: Ուստի ադրբեջանական կողմի ներկա պնդումները՝ անգլիացի գեներալ Թոմսոնի կողմից ընդունված՝ Ղարաբաղը Ադրբեջանի կազմում թողնելու վերաբերյալ որոշման և նրան Ղարաբաղի հայության համագումարի 1919 թ. օգոստոսյան համաձայնության վերաբերյալ չեն դիմանում որևէ քննադատության: **Նախ**՝ ակնհայտ է, որ այդ որոշումները ժամանակավոր բնույթ էին կրում՝ մինչև Փարիզի խաղաղության կոնֆերանսից սպասվող իրավական վճռահատումը⁴²: **Երկրորդ**՝ Փարիզի խաղաղության կոնֆերանսում՝ 1920 թ. հունվարին Ադրբեջանի կառավարությունը ճանաչվեց առանց իր սահմանների վերջնական որոշման, այսինքն՝ Ղարաբաղը կրկին մնաց որպես վիճելի տարածք: **Երրորդ**՝ Ազգերի լիգային Ադրբեջանի անդամակցության մերժման համար հիմք հանդիսացան միանգամից երկու փաստարկներ՝ ա) 1920 թ. դեկտեմբերի 1-ին Ադրբեջանի՝ որպես պետության ինքնիշխան չլինելու ակնհայտ իրողությունը և բ) Հայաստանի Հանրապետության հետ՝ Ղարաբաղի, իսկ Վրաստանի հետ՝ Չաքաթալայի վիճելի տարածքների առկայությունը, հանգամանքներ, որոնք, ի տարբերություն ադրբեջանական ներկա պատմաչինարարների, ժամանակին չի հերքել անգամ Խաղաղության վեհաժողովում այդ երկրի պատվիրակության ղեկավար, Ադրբեջանի խորհրդարանի նախագահ Ալի Մարդան Թոփչիբաշևը՝ Ազգերի լիգայի Վեհաժողովի նախագահին ուղղված 1920 թ. դեկտեմբերի 7-ի պաշ-

40 Նորից հիշեցնենք, որ ո՛չ Հայաստանի և ո՛չ էլ Վրաստանի անդամության դիմումների քննարկումների ժամանակ Ադրբեջանի հետ վիճելի տարածքների մասին խոսք չի եղել:

41 Տե՛ս LNA, Sec. 28, dos. 8466, doc. 9440.

42 Տե՛ս Heiko Krüger, The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis, Springer 2010, p.13.

տոնական մամուլում: Այս ամենը հստակորեն պայացուցվում է ներքևում մեր կողմից ներկայացվող երեք փաստաթղթերի միջոցով, որոնց ֆոտոպատճենները ձեռք ենք բերել Շվեյցարիայի ԺՆՆ քաղաքում գտնվող Ազգերի լիգայի արխիվից (The League of Nations Archives and Historical Collection Section (LNA), Geneva, Switzerland).

Ֆոտոպատճեն 1. Ազգերի լիգայի 5-րդ հանձնաժողովի որոշումները Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետության անդամակցության վերաբերյալ (Journal of the First Assembly of the League of nations, Geneva 1920, p. 139)

le membres ordinaires et de quelle manière cela pourrait être. Cette proposition a été adoptée à l'unanimité par mission.

a-Rica. La Commission a reconnu que la demande de Costa-Rica était régulière, que son gouvernement stable et que la souveraineté de cet État était absolue. Le gouvernement de Costa-Rica a été reconnu de 12 États membres de la Société et par les États-Unis. La Commission s'est prononcée unanimement en faveur de la demande dans la Société.

Azerbaïdjan. La Commission a estimé, bien que la demande d'Azerbaïdjan fût régulière, qu'il était difficile de déterminer les limites dans lesquelles le Gouvernement de cet État exerce son autorité. Les querelles de frontières avec les États voisins ne permettent pas de délimiter avec précision les limites de l'Azerbaïdjan.

La Commission a décidé que les dispositions du Pacte ne permettent pas d'admettre l'Azerbaïdjan dans la Société dans les circonstances actuelles.

Ukraine. La Commission a pris la même décision à l'égard de l'Ukraine, dont les frontières ne sont pas déterminées et dont le Gouvernement n'est pas jugé suffisamment stable. Cette décision a été reconnue de facto que par la Pologne, la Finlande et la Lettonie.

Arménie. La Sous-Commission qui s'occupe de l'Arménie a décidé unanimement en faveur de l'admission de ce pays dans la Société. Cette décision a été appuyée à la Commission par M. Octavio (Brésil), M. Viviani (France), M. Politis (Grèce) et Lord Robert Cecil (Afrique du Sud). M. FISHER (Grande-Bretagne) demande si dans quelques semaines il semblera pas être dans l'intérêt de l'Arménie d'être placée sous la protection d'une puissance mandataire. L'objet sera discuté plus longuement à une séance ultérieure.

their small size could not be admitted to the League as ordinary Members. This proposal was adopted unanimously by the Committee.

Costa Rica. The Committee recognised that the request of Costa Rica to be admitted to the League was in order, that the Government of Costa Rica was stable and the sovereignty of the State of Costa Rica was absolute. The Government of Costa Rica had been recognised *de jure* by 12 States Members of the League and by the United States. The Committee decided unanimously in favour of her admission to the League.

Azerbaijan. The Committee decided that, though the request of Azerbaijan to be admitted was in order, it was difficult to ascertain the exact limits of the territory within which the Government of Azerbaijan exercised its authority. Frontier disputes with the neighbouring States did not permit of an exact definition of the boundaries of Azerbaijan. The Committee decided that the provisions of the Covenant did not allow of the admission of Azerbaijan to the League under present circumstances.

Ukraine. A similar decision was taken by the Committee with regard to the Ukraine. The Committee noted that the frontiers of the Ukraine were not determined, and felt that its Government was not sufficiently stable. This Government had been recognised *de facto* only by Poland, Finland, and Latvia.

Armenia. The Sub-Committee dealing with Armenia reported unanimously in favour of her admission. This conclusion was supported in the main Committee by M. Octavio (Brazil), M. Viviani (France), M. Politis (Greece) and Lord Robert Cecil (South Africa).

Mr. FISHER asked whether in a few months' time it might not appear that the interests of Armenia would best be served by placing her under the protection of a Mandatory Power. A further discussion on the subject was reserved for a later Session.

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ադրբեջան — Հանձնաժողովը որոշեց, որ, չնայած անդամության վերաբերյալ Ադրբեջանի դիմումը ֆորմալ առումով ճիշտ է, սակայն դժվար է հստակեցնել այն տարածքները, որոնց վրա տարածվում է Ադրբեջանի կառավարության իշխանությունը: Տարածքային վեճերը հարևան երկրների հետ թույլ չեն տալիս հստակորեն որոշել Ադրբեջանի սահմանները: Հանձնաժողովը եկել է այն եզրակացության, որ ստեղծված պայմաններում կազմակերպության կանոնադրությունը թույլ չի տալիս Ադրբեջանի անդամակցությունը Ազգերի լիգային:

Հայաստան — Հայաստանի գործով ենթահանձնաժողովը միաձայն հանդես եկավ վերջինիս անդամակցության օգտին: Այս եզրակացությունը աջակցություն ստացավ նաև գլխավոր հանձնաժողովի կողմից՝ պրն. Օկտավիո (Բրազիլիա), պրն. Վիվիանի (Ֆրանսիա), պրն. Պոլիտիս (Հունաստան) և լորդ Ռոբերտ Սեալի (Հարավային Աֆրիկա):

Պրն. Ֆիշերը (Մեծ Բրիտանիա⁴³) հարց է բարձրացնում, թե արդյո՞ք մի քանի ամիս անց պարզ չի դառնա, որ Հայաստանին ավելի շահեկան է մանդատային պետության խնամակալությունը⁴⁴:

Հետագա քննարկումները տեղափոխվում են հաջորդ նիստ:

43 Ընդգծումը հեղինակինն է:

44 Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո քննարկվում էր Հայաստանի մանդատը մեծ տերություններից մեկին հանձնելու խնդիրը:

LEAGUE OF NATIONS

Assembly
Document
206

Letter from the President of the Peace Delegation
of the Republic of Azerbaijan

Note by the Secretary-General :

The Secretary-General has the honour to forward herewith to the Members of the League of Nations the following letter dated the 7th December, which he has received from the President of the Azerbaijan Peace Delegation.

REPUBLIC OF AZERBAIDJAN
PEACE DELEGATION
Hotel Touring-Balance
GENEVA

December 7th, 1920.

To His Excellency M. PAUL HYMANS,
President of the First Assembly of the
League of Nations, Geneva.

SIR,

At its Fourth Meeting, on December 1st, the Fifth Committee elected by the Assembly of the League of Nations arrived at the conclusion that it was impossible to admit the Republic of Azerbaijan to the League of Nations.

This conclusion, as will be seen from the Report contained in No. 17 of the *Journal*, page 139, is based upon the facts :

(1) That it is difficult to determine precisely the extent of the territory over which the Government of this State exercises its authority.

(2) That, owing to the disputes with neighbouring States concerning its frontiers, it is not possible to determine precisely the present frontiers of Azerbaijan.

The Committee decided that the provisions of the Covenant do not allow of Azerbaijan being admitted to the League of Nations under the present circumstances. Will you allow me, on behalf of the Delegation of the Republic of Azerbaijan, of which Delegation I am the President, to present to the Assembly of the League of Nations, through your intermediary, the following observations relating to the two arguments brought forward by the Fifth Committee.

I

The Committee, in the first place, refers to the difficulty of defining the frontiers of the territory over which the Government of Azerbaijan exercises its authority. The Delegation takes the liberty of pointing out to the Assembly of the League of Nations that the difficulty referred to by the Committee being only of a temporary and provisional nature, cannot and must not be considered to affect this question in any real or decisive sense. It is an undisputed fact that, until the invasion of the Russian Bolsheviks on April 28th, 1920, the legal Government of Azerbaijan exercised its authority over the entire territory of the Azerbaijanian Republic, without exception, within the present boundaries as indicated in the map submitted to the Secretary-General of the League of Nations. After this invasion, part of the territory was occupied by the Bolsheviks; and with their Government at their head, the Azerbaijanian people, concentrated in the town of Gandja, began a bloody struggle against the Bolsheviks, thanks to which, the latter gradually evacuated almost all the territory which they had occupied. At the present time, they hold only the town of Baku and surrounding districts, and occupy but a small part of the railway as far as the station of Adji-Kaboul. All the rest of Azerbaijan, including part of the districts of the provinces of Baku and Kouba, as well as all the districts of the former province of Elizabetpol, is in the hands of the Government of Azerbaijan, which has its headquarters in the town of Gandja, where there is also a section of the Parliament which was dispersed by the Bolsheviks, and part of the Army. This is equivalent to nine-tenths of the territory of Azerbaijan, within its present boundaries; and the Government of Gandja, which is the legal Government of Azerbaijan, is able to give sufficient guarantees that it will fulfil all its obligations of an international character, in conformity with the Covenant of the League of Nations. The Delegation makes bold to assure the Assembly of the League of Nations that the struggle carried on by the people of Azerbaijan, headed by their Government, against the Russian Bolsheviks, will be continued with unflinching energy until Baku and the surrounding districts are delivered from the invaders.

Our people will never come to terms with the Bolsheviks, whom they look upon as usurpers who must be swept away.

We may say in passing, that so obvious a peril as Bolshevism threatens not only Azerbaijan, but the whole of the Caucasus. It has overrun the whole of the Northern Caucasus and Kouba, as well as the bordering States of Armenia, which has just been declared a Soviet Republic.

II

The second objection raised by the Committee relates to disputes outstanding between Azerbaijan and the neighbouring States of Georgia and Armenia. With regard to this point, the Delegation has the honour to draw the attention of the Assembly to the fact that it is almost impossible to name a new State whose frontiers are absolutely undisputed. On the contrary, we see that not only new States, but even States which have been in existence for centuries, have had, and still have, frontier disputes; but these disputes do not cause them to be deprived of their sovereign rights over their own territory. The Republic of Azerbaijan, in defending the integrity of her territory against all aggressions is obliged to come into conflict with Georgia over the districts of Zakatal, and with Armenia over Karabagh and Zonghezur. These territories form part of Azerbaijan, and are administered by the Azerbaijanian Government; the provinces of Karabagh and Zonghezur were left under administration of Azerbaijan by the decision of a former Allied representative in the Caucasus. In any case, these disputes concern not only Azerbaijan but also the neighbouring States which, on their part, have caused these disputes. But the Republic of Azerbaijan has always taken the view that these frontier disputes with the neighbouring Republics of Georgia and Armenia were only questions of domestic interest for the Republics concerned, and that the interested Governments would find a way of settling these disputes by mutual concessions. If, however, this hope should not be realised, and if the disputes cannot be settled on the spot, the Delegation of Azerbaijan has no doubt but that the three Trans-Caucasian Republics will apply to the League of Nations, as can be seen in the text printed by the Delegation of Azerbaijan in its political

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՊՈԶԻՏԱՐԻՍ

Հ. (Գ) քաղաքի, քիվ 3 (39) հարկաւ-տարապահութեան, 2012

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՊՈԶԻՏԱՐԻՍ

memorandum (Republic of Azerbaijan, page 44) which was submitted to the Peace Conference in September, 1919, and also in the seventh point of the Notes which the Delegation presented, of November 25th, 1920 (N° 697), to the Secretary-General of the League of Nations with reference to his memorandum N° 108 upon the admission of the Azerbaijan Republic into the League of Nations. The Delegation firmly believes that, in spite of the aforesaid disputes which were thrust upon Azerbaijan, this country, so richly favoured by nature, will be able to guarantee the fulfilment of all the obligations of an international character which are imposed by the Covenant upon Members of the League of Nations.

The Delegation of Azerbaijan, on behalf of the vital interests of its country, which has twice suffered from the attacks of the Russian Bolsheviks, has the honour to declare to Members of the League of Nations that the admission of the Azerbaijan Republic to the League of Nations would furnish it with that moral support so urgently needed by our people in their struggle against the Bolsheviks — a people which alone, without any foreign aid, has been engaged, for more than six months, in a bloody struggle in order to save the independence of Azerbaijan.

In the hope that this appeal for moral support will attract the attention of the Honourable Representatives of the peoples taking part in the Assembly, I have the honour, on behalf of the Delegation of Azerbaijan, to beg you to be good enough to have the above statement read to the Assembly, at the time of the discussion of the above-mentioned conclusions of the Fifth Committee, with regard to the admission of the Azerbaijan Republic to the League of Nations.

I have the honour to be, etc.

(Signed) M. ALLSOPTCASBACHEFF,
President of the Peace Delegation
of the Republic of Azerbaijan.

ԹԱՐԳՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ադրբեջանի Հանրապետություն
Խաղաղության վեհաժողովի պատվիրակություն
Հյուրանոց Touring-Balance
Ժնն

Դեկտեմբերի 7, 1920 թ.

Նորին գերագանցություն պրն. Փոլ Հյումանսին,
Ազգերի լիգայի առաջին Վեհաժողովի նախագահ,
Ժնն

Պրն.

Հինգերորդ հանձնաժողովը, որն ընտրվել էր Ազգերի լիգայի Վեհաժողովի կողմից, դեկտեմբերի 1-ի իր չորրորդ նիստում հանգեց այն եզրակացության, որ հնարավոր չէ ընդունել Ադրբեջանի Հանրապետությանը որպես Ազգերի լիգայի անդամ:

Այս եզրակացությունը, ինչպես երևում է **ամսագրի** 17-րդ համարի 139-րդ էջից, հիմնված է հետևյալ փաստերի վրա.

Դժվար է հստակեցնել այն տարածքները, որոնց վրա տարածվում է Ադրբեջանի կառավարության իշխանությունը:

Հարևան երկրների հետ առկա վեճերի հետևանքով հնարավոր չէ հստակորեն

որոշել Ադրբեջանի սահմանները:

Հանձնաժողովը որոշել էր, որ ստեղծված պայմաններում կազմակերպության (կանոնադրության) պահանջները թույլ չեն տալիս Ադրբեջանի անդամակցությունը Ազգերի լիգային: Թույլ տվեք Ադրբեջանի պատվիրակության անունից, որի նախագահը հանդիսանում էմ ես, հանձնիս Ձեզ Ազգերի լիգայի Վեհաժողովին ներկայացնել հետևյալ դիտարկումները՝ Հինգերորդ հանձնաժողովի ներկայացրած երկու փաստարկների վերաբերյալ:

* * *

Հանձնաժողովի կողմից մատնանշված երկրորդ հիմքը⁴⁵ վերաբերում է Ադրբեջանի և հարևան Վրաստանի ու Հայաստանի հետ վեճերին: Այս փաստարկի հետ կապված՝ պատվիրակությունը ցանկանում է Վեհաժողովի ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ անհնար է մատնանշել որևէ նորաստեղծ պետություն, որի սահմանները բացարձակ անվիճելի են: Ընդհակառակը, ոչ միայն նորաստեղծ, այլ դարերով գոյություն ունեցող պետությունները ունեն սահմանային խնդիրներ, սակայն դրանք հիմք չեն հանդիսանում պետություններին իրենց տարածքի հանդեպ ինքնիշխան իրավունքներից զրկելու համար: Ադրբեջանի Հանրապետությունը բոլոր ազդեցություններից իր տարածքային ամբողջականությունը պաշտպանելու նպատակով ստիպված էր ռազմական գործողությունների մեջ մտնել Վրաստանի հետ՝ Չաքաբալայի, իսկ Հայաստանի հետ՝ Ղարաբաղի և Ջանգեզուրի շրջանների համար: Այս տարածքները կազմում են Ադրբեջանի մաս և կառավարվում են Ադրբեջանի կառավարության կողմից. Ղարաբաղն ու Ջանգեզուրը Ադրբեջանի ղեկավարությանն են հանձնվել Կովկասում Դաշնակիցների մախկին ներկայացուցիչների կողմից: Ամեն դեպքում, այս վեճերը վերաբերում են ոչ միայն Ադրբեջանին, այլ նաև հարևան երկրներին, ովքեր սկսել են վեճը: Սակայն Ադրբեջանի Հանրապետությունը մշտապես այն կարծիքին է եղել, որ հարևան Վրաստանի և Հայաստանի հետ սահմանային վեճերը պետությունների ներքին գործն են, և կառավարությունները պետք է ճանապարհ գտնեն հարցը փոխադարձ զիջումներով լուծելու համար: Վիճելի հարցը փոխադարձ համաձայնությամբ չլուծելու դեպքում Ադրբեջանի պատվիրակությունը կասկած չունի, որ Անդրկովկասյան երեք հանրապետությունները կդիմեն Ազգերի լիգային, ինչպես նշված է Ազգերի լիգային ուղղված իր քաղաքական հուշագրում (Ադրբեջանի Հանրապետություն, էջ 44), որը կնքվել է 1919 թ. սեպտեմբերին Խաղաղության Վեհաժողովում, ինչպես նաև Պատվիրակության հայտագրի յոթերորդ կետով, որը 1920 թ. նոյեմբերի 25-ին (N 697) ներկայացվել է Ազգերի լիգայի Գլխավոր քարտուղարին՝ անդրադարձ կատարելով վերջինիս՝ Ազգերի լիգային Ադրբեջանի անդամակցությանը վերաբերող N 108 հուշագրին: Պատվիրակությունն իրապես հավատում է, որ չնայած Ադրբեջանին դեմ արտահայտվող խիստ ելույթներին, բնության կողմից առանձնաշնորհյալ այս երկիրը կկարողանա լիովին կատարել միջազգային բնույթի այն պարտականությունները, որոնք պարտավոր են կատարել Ազգերի Լիգայի անդամները ըստ համաձայնագրի:

Ադրբեջանի պատվիրակությունը, կրկնակի անգամ Ռուս բոլշևիկների հարձակումներից տուժած իր երկրի շահերից ելնելով, պատիվ ունի հայտարարելու Ազգերի լիգայի անդամ պետություններին, որ Ադրբեջանի անդամակցությունն Ազգերի լիգային կապահովի երկիրն այն բարոյական աջակցությամբ, որն անչափ անհրաժեշտ է

45 Մերժման առաջին հիմքի վերաբերյալ բացատրությունները չենք թարգմանում, քանի որ այն դուրս է հողվածի խնդիրների շրջանակից:

մեր ժողովրդին Բուլշևիկների դեմ պայքարը շարունակելու համար - մի ժողովրդի, որը միայնակ, առանց որևէ արտաքին ուժի օգության ավելի քան վեց ամիս արյունալի պայքար է մղել Ադրբեջանի անկախությունը պահպանելու համար:

Հուսալով, որ բարոյական օգնության այս կոչը ուշադրության կարժանանա Վեհաժողովի մասնակից պատվիրակությունների ներկայացուցիչների կողմից, Ադրբեջանի պատվիրակության անունից խնդրում եմ բարի գտնվել և այս նամակը կարդալ Վեհաժողովում՝ Ադրբեջանի անդամակցության վերաբերյալ 5-րդ հանձնաժողովի վերոնշյալ եզրակացության քննարկման ժամանակ:

Ստորագրված Մ. Թոփչիբաշև (Alimardan Topchubashov)

Ադրբեջանի Հանրապետության Խաղաղության պատվիրակության նախագահ

Տոտոպատճեն 3. Հատված 1920 թ. օգոստոսի 10-ի ԱՄՆ կառավարության՝ Վաշինգտոնում Խալիպի դեսպանին ուղղված նամակից, որը վերաբերում է լեհական խնդրին և նախկին Ռուսական կայսրության տարածքների վրա ստեղծված նորանկախ պետությունների ճանաչմանը (LNA class. 11, doc. 7653, dos. 5343)

ACTION
COPY

EXTRACT FROM THE NOTE OF THE UNITED STATES GOVERNMENT
TO THE ITALIAN AMBASSADOR IN WASHINGTON ON AUGUST 10/
1920 AND DEALING WITH THE POLISH SITUATION.

(from the "Washington Post," August 11, 1920).

7653

(This extract deals with the American attitude towards countries now claiming independence and formerly having formed part of the Russian Empire, Poland excepted).

AMERICA'S FAITH UNSHAKEN.

The United States maintains unimpaired its faith in the Russian people, in their high character and their future. That they will overcome the existing anarchy, suffering and destitution we do not entertain the slightest doubt. The distressing character of Russia's transition has many historical parallels, and the United States is confident that restored, free and united Russia will again take a leading place in the world, joining with the other free nations in upholding peace and orderly justice.

Until that time shall arrive the United States feels that friendship and honor require that Russia's interests must be generously protected and that, as far as possible, all decisions of vital importance to it, and especially those concerning its sovereignty over the territory of the former Russian empire, be held in abeyance. By this feeling of friendship and honorable obligation to the great nation whose brave and heroic self-sacrifice contributed so much to the successful termination of the war, the government of the United States was guided in its reply to the Lithuanian national council, on October 15, 1919, and in its persistent refusal to recognize the Baltic state as separate nations independent of Russia. The same spirit was manifested in the note of this Government, of March 24, 1920, in which it was stated, with reference to certain proposed settlements in the Near East, that "no final decision should or can be made without the consent of Russia.

ԳՄԻՂԳԻՄՆ

OTHER RECOGNITIONS WITHHELD.

In line with these important declarations of policy, the United States withheld its approval from the decision of the supreme council at Paris recognizing the independence of the so-called republics of Georgia and Azerbaijan, and so instructed its representative in southern Russia, Rear Admiral Newton A. McCully.

.

7653

(Այս նամակի սկիզբը պարզաբանում է Ամերիկայի վերաբերմունքն այն երկրների նկատմամբ, որոնք հավակնում են անկախ ճանաչվել և Ռուսաստանյան կայսրության մաս են կազմել, բացառյալ Լեհաստանը)⁴⁶: Այնուհետև առկա է հետևյալ պաշտոնական գրությունը:

...

ԱՅՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄՆԵՐԸ ԳԱԳԱՐԵՅՎԱԾ ԵՆ.

Այս կարևոր քաղաքական հայտարարությունների համատեքստում ԱՄՆ-ը դադարեցնում է Փարիզում Գերագույն խորհրդի՝ այսպես կոչված Վրաստանի և Ադրբեջանի հանրապետությունների անկախությունը ճանաչելու որոշման վերաբերյալ իր համաձայնությունը, ինչի մասին հայտնում է հարավային Ռուսաստանում իր ներկայացուցիչ՝ ադմիրալ Նյուտոն Ա. Մակկալիին:

“Վաշինգթոն փոստ” (“The Washington Post”) լրագիր, Օգոստոսի 11, 1920:

Summary

KARABAKH ISSUE AND AZERBAIJAN

In the archival documents of The League of Nations
(Geneva, Switzerland)

Edita G. Gzoyan

The article deals with the issue of Karabakh within the framework of the admission of the Republic of Armenia and Azerbaijan to the League of Nations in 1920. It reveals the grounds on which the international organization has rejected the admission of the Republic of Azerbaijan, namely the non-sovereignty of the government and territorial

46 Գրության առաջին հատվածը չենք թարգմանում, քանի որ այն դուրս է հոդվածի խնդիրների շրջանակից:

Գ (Ժ) քարտե, քիվ 3 (39) հուլիս-սեպտեմբեր, 2012

ՎԻՄ համահայկական հանդես

disputes with neighboring states. Although the modern historians and experts of Azerbaijan mention only the first argument as a basis for refusal, however the archival documents of the League of Nations reveal that the 5th Commission of the League of Nations dealing with the admission of new states clearly grounded its decision not to admit Azerbaijan also on the existence of territorial disputes with boarder states. Besides, the letter of the Azerbaijani delegation directed to the President of the First Assembly of the League of Nations, countering to the arguments raised in the decision on the Azerbaijani admission, also proves that the issue of territorial disputes with Armenia over the districts of Zangezur and Karabakh and with Georgia over the district of Zakatala had served as one of the basis for the rejection of admission.

The article also presented the photocopies of relevant documents.